

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ НА БУКОВИНІ (З ЧАСІВ ПРОНИКНЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА ДО СЕРЕДИНИ XVIII СТ.)

У дослідженні на основі окремих історичних свідчень та археологічних матеріалів здійснено ґрунтовний аналіз процесу проникнення християнства, а також висвітлено етапи становлення та специфіку функціонування релігійно-церковного життя на території краю в різні періоди (Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Молдавського воєводства).

Ключові слова: християнство, община, богослужіння, державотворення, релігієтворення, духовна культура, народності, релігія, секта, толерантність.

Актуальність дослідження. Визначаючи історичні тенденції розвитку релігійних організацій Буковини у процесі становлення етносів, які сягають своїм корінням глибокої давнини, потрібно зазначити, що цей регіон характеризується своєю унікальністю та специфічністю як історико-політичних, так і церковно-релігійних ситуацій. Оскільки, по-перше, можна констатувати, що найменша за територією в Україні Чернівецька область (1,3% від її площі) репрезентує ситуацію в країні в цілому. По-друге, в області діють майже всі, традиційні для України, релігійні течії і навіть такі, які більше ніде не поширені в нашій державі (назариняни, осташі). По-третє, тут не простежувалося загострення конфліктів, які були б характерними для інших регіонів української держави. Тому досліджувана проблематика є досить актуальною як в історичній ретроспекції, так і в умовах сьогодення, при цьому маючи проблемний характер, оскільки питання національності, державності, незалежності й особливо релігійності дуже строкато і, можливо, занадто заангажовано стоїть перед українським народом і до цього часу. Воно потребує пильної уваги, постійного моніторингу і наукового дослідження.

Об’єктом наукової розвідки є церковно-релігійне життя на Буковині, а **предметом** – передумови становлення та розвиток церковно-релігійного життя у регіоні в умовах державотворення та іноземного впливу.

Мета дослідження. На основі комплексного аналізу археологічних матеріалів та історичних джерел зробити ґрунтовний аналіз розвитку і становлення церковно-релігійного життя, особливостей релігійних процесів та тенденцій їх змін на Буковині від початку проникнення християнства до середини XVIII ст.

Загальну мету дослідження конкретизуємо в таких дослідницьких **завданнях**:

- 1) з’ясувати головні причини та процес проникнення християнства у межах досліджуваної території;
- 2) проаналізувати особливості розвитку і становлення церковно-релігійного життя в регіоні та специфіку функціонування Церкви в умовах державотворчих процесів у Київській Русі;
- 3) розкрити характер і особливості формування церковно-релігійного життя краю в період Галицько-Волинської держави;
- 4) висвітлити стан релігійної мережі Буковини за часів Молдавського воєводства.

Стан наукової розробки теми. Вирішення питань, пов’язаних із проникненням християнства на територію краю і становлення церковно-релігійного життя в різні періоди державотворення, потребує залучення великого обсягу джерел, які накопичені в різних галузях наук. Найбільш значимі нові дані з цієї проблеми в останній час вводяться до наукового обігу, з одного боку, етнологами, з іншого – археологами. Матеріали, отримані при археологічних розкопках поселень, культових об’єктів, поховань тощо, дають можливість прослідкувати давність різних явищ духовної культури, що знайшли відображення у письмових джерелах, встановити їхні хронологічні рамки і географію

поширення. Історичні джерела дають змогу ґрунтовніше проаналізувати етапи становлення церковно-релігійного життя краю у досліджуваній період.

До провідних науковців, які досліджували історію Буковини з найдавніших часів, можна віднести В.Балуха [2], Б.Боднарюка [2], В.Ботушанського [6, 7], І.Возного [9], М.Грушковського [11], О.Добржанського [12, 13], А.Жуковського [14], Ю.Миська [21], О.Моцю [23], Ф.Шевченка [24], С.Пивоварова [25], Б.Рідуша [26], Г.Скорейко [30], М.Чучка [33, 34] і багатьох інших.

Особливої уваги заслуговують праці Арсенія, єп. Псковського [1], Є.Голубинського [10], Г.Купчанка [19], Д.Кантеміра [17] та ін.

Основний зміст статті. Впродовж багатьох століть Буковину представляла велика кількість європейських релігій і сектантських угруповань. У середині ХІХ ст. в краї проживали православні і греко-католики, римо-католики і протестанти лютеранського та реформаційного спрямувань, іудеї і старообрядці, навіть налічувалося по кілька представників старокатолицької і англіканської церков, а також мусульмани, секта менонітів тощо [30, с. 155].

Спроба та цікавість з'ясувати питання про час проникнення християнських світоглядних уявлень на територію досліджуваного регіону, становлення церковно-релігійного життя, вияв державно-церковних і міжконфесійних відносин краю змусила нас звернутися до цілого ряду не тільки писемних джерел, розвідок, а й до низки археологічних матеріалів. Відзначимо, що проблемність історичних свідчень генези церковних інституцій на території Буковини все ще належить до числа недостатньо розроблених, аргументованих та підтверджених фактів.

Принагідно зауважимо, що до однієї з характерних і своєрідних особливостей краю належить те, що впродовж цілого історичного періоду тут не зафіксовано якихось гострих етнонаціональних і міжконфесійних конфліктів, які б спричинили постійні суперечки і кровопролиття, а також, в які були би втягнуті значні маси населення, як це мало місце в Галичині між українцями і поляками. Важливим примирювальним фактором у регіоні виступала приналежність двох найбільш численних національностей краю – українців і румунів до єдиного православного віросповідання. Різноманітні та різноконфесійні мешканці Буковини впродовж багатьох років навчилися будувати свої відносини в основному толерантно, з'ясувати суперечливі питання мирним шляхом. До того ж духовні керівники різних конфесій, як правило, не закликали віруючих до розпалювання міжрелігійної неприязні. А на початку ХХ століття три верховних глави різних конфесій Буковини, що мали свої резиденції в Чернівцях, – православний митрополит Репта, католицький прелат Шмідт, головний рабин д-р Розенфельд, які дружньо ставилися один до одного, уклали особисту угоду під символічною назвою „Листок конюшини” („трилистик”) про доброзичливі відносини, подаючи цим добрий приклад міжнаціональної толерантності та віротерпимості [6, с. 126].

До питання про початок християнства у придунайських областях, на території Буковини Арсеній, єп. Псковський ставить досить скрупульозно, оскільки, як зазначає дослідник, воно поки що до кінця не з'ясоване і не має чіткого обґрунтування. Однак, у румунських і радянських істориків, як зазначає дослідник, існує думка, яка може бути зведена до трьох основних міркувань. По-перше, проникнення християнства на територію Буковини належить ще до І ст., оскільки нова віра, насаджена через вплив проповідницької діяльності св. апостолами Андрієм Первозванним і Андроніком, була поширена цілою Скіфією, до складу якої входили й сьогоднішні землі Буковини. Сучасні дослідники, зокрема В.О.Балух, Б.М.Боднарюк, І.М.Грушковський, досліджуючи окремі аспекти цієї проблематики, у своїх працях також не оминають увагою літописну традицію про місіонерську подорож на територію майбутньої Київської Русі апостола Андрія Первозванного, а також вказують на створення ним декількох християнських общин [2, с. 100-120; 11, с. 16-17]. Про місіонерську подорож св. апостола Андрія у скіфські землі знаходимо свідчення й у творах давніх письменників, таких як: Св. Іполит, єпископ Портуенський, Оріген, Євсевій Кесарійський, св. Дорофей, єпископ Тирський, Афанасій Великий, Іоан Золотоустий і багато інших Отців та вчителів Церкви. По-друге, ці ж події сприймаються іншими дослідниками як достовірний історичний факт, однак з тією різницею, що

нова віра проникла на територію краю в II ст.; [1, с. 1] по-третє, як зазначає професор Є.Голубинський, а також багато вчених, хрещення буковинців належить до IX ст., через посередництво та під впливом болгар. Не можна оминати увагою й тієї думки, що Є.Голубинський в своєму дослідженні „Історія Руської Церкви” критично оцінює і відкидає передання про місіонерство ап. Андрія європейською Скіфією, при цьому вказує скоріше на азійську як місце його проповідницької діяльності. [10, с. 33-35] Однак А.Жуковський твердо переконаний, що західні українські регіони, в тому числі і Буковина, прийняли християнство саме з Києва [14, с. 22]. Виходячи із щойно сказаного, Арсеній, єп. Псковський, аналізуючи деякі гіпотези щодо проникнення християнства на територію краю, дотримується думки, що християнство в Дакії¹ поширилося завдяки римським колоністам у II ст., а отже, і поклато початок християнської епохи на буковинських землях [1, с. 2]. Необхідно зазначити, що відомий буковинський діяч Григорій Купчанко вказує на назву „Дакія” як таку, що свого часу передувала назві „Буковина”, а також підкреслює, що вона застосовувалася і до інших територій, які межують із Буковиною: Молдавії, Семиградії, Угрії і т.д. у період Римської імперії [19, с. 20].

З утворенням Київської держави буковинський край став складовою її частиною. З цього часу історія Буковини тісно переплітається із історією Київської Русі, адже на території краю діяв такий же політичний устрій, закони, розвивалося релігійно-церковне життя, що й по всій державі [14, с. 20]. За свідченнями цілої плеяди істориків, Київська держава об'єднувала великі простори Східної Європи: від верхів'ї Північної Двіни на півночі до Нижнього Подунав'я на півдні, від Середнього Поволжя на північному сході й до Карпатських гір на південному заході – складової частини Північної Буковини [24, с. 31].

На момент прийняття християнства, за правління князя Володимира, як державної релігії, у місцевого населення існувала досить розвинута релігійна система – язичництво. Давньоруські писемні джерела, а також археологічні та етнографічні матеріали засвідчують, що перехід від язичництва до християнства на землях Київської Русі був досить тривалим і складним процесом [29, с. 457-459]. За твердженням І.Русанової, язичницька обрядово-культува практика та її пережитки серед давньоруського населення зберігалися ще досить довго, а культові місця і обшинні святилища функціонували аж до XIII ст. [27, с. 54-55], а О.Моця та В.Ричка у своїх дослідженнях висловлюють думки про існування на Русі в той час трьох вір: християнства, язичництва і двовір'я [23, с. 133]. Однак, у будь-якому разі вважається, що на Русі існувала одна віра – християнська, проте насичена язичницькою міфологією.

Незважаючи на запровадження християнства як державної релігії, аналіз археологічного матеріалу із давньоруських пам'яток Середнього Подністров'я показує, що елементи християнсько-язичницького релігійного синкретизму були властиві як для місцевого населення, так і для мешканців інших територій Київської Русі [25, с. 99]. Такої ж думки притримуються й сучасні краєзнавці, які аналізуючи релігійно-культурні процеси у регіоні, вказують на дуже повільний процес поширення християнства серед місцевої людності, а також й у тих місцевостях, які віддалені від Києва [13, с. 57-58]. Отож, на території краю в період Київської держави співіснували язичництво та християнство. Населення поступово сприйняло нову віру, хоча у побуті ще тривалий час зберігалися язичницькі традиції.

З розпадом Київської держави землі Буковини спочатку потрапили до складу Тербовольського князівства (бл. 1084 р.), а згодом до Галицько-Волинської держави (середина XIII ст.) [13, с. 58]. У перші роки правління галицьких князів населення регіону набуло демографічного росту, завдяки чому постала низка нових місцевостей, таких як Василів, Кучелмін, Онут, а з часів Шипинської землі – Цецин, Шипинці, Хотин і Хмелів та ін. [14, с. 34-35]. За свідченням багатьох дослідників, у Галицько-Волинський період на території краю церковно-релігійне життя набуло характерних особливостей, а важливою подією цього періоду стало не тільки утвердження християнської віри у регіоні, а й поширення храмового монументального будівництва, як складової частини давньоруської

¹ Дакія – держава племені даків, які мешкали у пониззі Дунаю. В II ст. Дакія була завойована римським правителем Траяном, після чого її територія стала провінцією імперії. Дакія – сучасна західна частина Румунії.

культури, яка має яскраві самобутні риси у якому, за твердженням І.Возного, не простежено язичницьких „будівничих жертв” [9, с. 340]. За словами професора А.Жуковського, особливим об’єктом дослідження стало місто Василів, яке дуже часто згадується у літописах як місто, що розміщене на правому березі Дністра і служило за пристань та місцем перевозу через Дністер, а також містом, у якому за княжої доби було понад 70 церков і монастирів [14, с. 34].

Необхідно додати, що науковці виділяють ще одну групу культових пам’яток цього періоду – печерні [20, с. 13], оскільки важливе значення в церковно-релігійному житті давньоруського суспільства відіграло чернече духовенство. Питання про появу і функціонування печерних монастирів у регіоні досить складне і недостатньо досліджене [9, с. 346]. Стосовно цього існують різні думки і гіпотези. Так, П.Батюшкін відносив появу чернечого духовенства в краї до XI ст. [3, с. 55], а І.Винокур та П.Горішній вважають, що такі чернечі обителі побутували з X по XIII ст. у зв’язку із активізацією боротьби християнства з язичництвом [8, с. 206]. І.Возний взагалі відносить можливість виникнення перших християнських печер на згаданій території до III-IV ст. [9, с. 347]. Особливої уваги заслуговує дослідження Б.Рідуша, який на основі археологічних досліджень проводив обстеження печерних комплексів на правобережжі середньої течії Дністра й у своїх працях досить скрупульозно підходив до проблеми вивчення печерних монастирів [26, с. 29-31]. Дослідник вважає, що більш ґрунтовніший аналіз з цієї проблематики подає Т.Бобровський, який, розроблюючи типологію датування християнських монастирів за архітектурно-планувальними особливостями простежив процес утворення печерних монастирів. Тому, згідно із його дослідженням, чернечі обителі у краї з’явилися в другій половині XI-XII ст. і пов’язані з місіонерською діяльністю ченців [4, с. 122-130]. Таке міркування дає всі підстави стверджувати, що християнство в Галицько-Волинському князівстві стало поступово утверджуватися і набувати значущої ролі для жителів краю й самобутнього вигляду.

Однак, багато фактів свідчать і про те, що в цей період язичництво настільки міцно утримувалося в народі, що майже до XV ст., особливо в глухих закутках країни, люди поклонялися язичницьким богам, і стара віра існувала поряд із новою. Жителі краю виконували тільки зовнішні обряди церкви, при цьому свято зберігали звичаї та забобони своїх дідів та прадідів [18, с. 311]. За міркуванням Б.Рибаківа, у світогляді руських людей навіть через два століття після хрещення язичництво, не тільки вживалося із християнством, проте значною мірою переважало [28, с. 49].

Розглядаючи процес становлення церковно-релігійного життя краю в цей період, необхідно ще раз зупинитися на деяких важливих моментах. По-перше, незважаючи на запровадження християнства, в краї продовжували функціонувати язичницькі святилища [9, с. 383]; по-друге, багатьма науковцями виявлені культові язичницькі об’єкти, які були споруджені ще у давньоруський час і отримали назву „храми ідольські”, а це може вказувати, як зазначає Ю.Мисько, на те, що такий механізм очевидно вироблявся для більш успішного конкурування з християнством [21, с. 182-184]; по-третє, всі знахідки язичницьких культових споруд, які функціонували у XI-XIII ст., підтверджують існування на території Буковини, а також на інших територіях Давньоруської держави періоду, коли „існувала церковна організація з проповідями, правилами і ритуалами, а десь неподалік теж самостійно продовжували жити „чистокровні” язичники зі своєю системою уявлень і правил” [5, с. 135].

З цього огляду видно, що православно-язичницький синкретизм, який історично склався в процесі християнізації Русі, займав особливе місце у становлення церковно-релігійного життя краю, а також пронизував увесь світогляд слов’ян, являв собою досить складне і заплутане явище вірувань, звичаїв, забобонів, релігійно-містичних обрядів і ритуалів язичницького періоду, що злилися з елементами православ’я.

Після занепаду Галицько-Волинської держави на східних схилах Карпатських гір, в долині р. Молдови утворилося волоське політичне утворення, яке у 40-х роках XIV ст. помітно відокремилася від Галицько-Волинської Русі, проте в церковно-релігійному плані зберігало єдність з Галицькою православною митрополією [16, с. 182-183]. Потрібно

сказати, що існування Молдови як самостійної держави ненадовго перервалося у зв'язку із угорським пануванням у Галицькій землі (з квітня 1378-1387 рр.). Проте у 1387 р. Петру I Мушат – воєвода Молдови, розірвав відносини з Угорщиною, після чого став васалом Польщі, склавши при цьому формальну присягу польському королю у Львові. Для підняття свого авторитету він спробував вести переговори з Константинопольським патріархом щодо створення автономної митрополичої кафедри, однак, мрія не була втілена в реальність, оскільки молдавська церковна ієрархія отримала канонічне визнання дещо пізніше – за правління Олександра Доброго (1401 р.) [41, р. 252-253].

Розглядаючи такий важливий для буковинців період в історії – становлення Молдавської держави, варто зупинитися на деяких негативних факторах, які вплинули на процес державотворення, релігієтворення, націє- та культуротворення. Це пов'язано, в першу чергу, із монголо-татарською навалою та її наслідками. І.Болован, аналізуючи цю подію, вказує на жорстокі набіги татар (1241-1242 рр.) та їхній опосередкований контроль над територіями на схід та південь від Карпат, який був відчутний навіть у першій половині XIV ст. [16, с. 181]. Це призвело до демографічної катастрофи. Про тогочасний стан досліджуваних земель повідомляє нас молдавське літописання, в якому вказано тільки одну версію щодо малолюдності земель Східного Підкарпаття напередодні появи Молдавської держави. Виникнення воєводства пов'язується з переходом волоського воєводи Драгоша зі своїми людьми з Марамуреша за Карпати, „гдѣ они быша и мѣсто зглядаша, занесе бѣ мѣсто пусто и во край татарьскихъ кочовищ. Сказание вкратцѣ о молдавскихъ господарехъ отколе начася Молдавскаа земля въ лѣто 6867”. [31, с. 57]. Літописці XVII ст. Г.Уреке і М.Костін, аналізуючи свідчення джерел попереднього часу, також описують ці землі як занедбані, позбавлені населення в період до утворення Молдавського воєводства [45, р. 28]. З іншого боку, такі свідчення літописів про повне спустошення земель на схід від Карпат не варто, зрозуміло, сприймати буквально, оскільки ряд археологічних джерел вказують лише про їх слабку заселеність до початку XIV ст.

Аналізуючи соціально-релігійний чинник у житті населення північних волостях Молдавського воєводства, М.Чучко зауважує, що після утворення Молдавського воєводства почалася вести боротьба за витіснення татаро-монголів з терену Дністровсько-Карпатських земель, а також додає, що успіхові цієї боротьби сприяли внутрішні усобиці, які спалахнули в Золотій Орді у 60-х – 80-х рр. XIV ст. – розгром 1362 р. золотоординських військ місцевих беків Кутлуга, Хаджи й Деметрія на притоці р. Південний Буг і велика битва на Куликовому полі 1380 р. [34, с. 37].

Із самого початку свого існування Молдавія адміністративно була поділена на волості, які являли собою об'єднані в давнину землі. Так, у 1457 р., внаслідок адміністративно-територіальної реформи воєводи Петру Арона, було утворено Чернівецьку та Хотинську волості [7, с. 51-52]. Зазначимо, що в церковно-адміністративному плані більша частина північної Молдови, до складу якої входили Чернівецький, Сучавський та Хотинський повіти, належала до Радівецького єпископства [45, р. 31], а це вказує на пряме підпорядкування Радівецькому єпископству Чернівецької і частини Сучавської волостей, починаючи ще з XV ст. Такий хід подій дає всі підстави констатувати про, поки що, недостатньо розвинену систему церковного управління, адже всі церковні справи краю вирішувалися єпископіями сусідніх регіонів та держав – у залежності від історичних подій.

Особливої уваги заслуговують джерела XVI ст., які одноставно засвідчують поліетнічний характер Молдавського воєводства. Так, Г.Райхенсдорф, будучи у Молдові в 1541 р., у своїй праці „Хронографії Молдавії” зазначає, що на території воєводства, крім молдаван, які жили за своїми звичаями і традиціями, „в цій країні живуть спільно, під керівництвом воєводи, різні секти, релігії та народи, як наприклад русини, поляки, серби, вірмени, болгари й татари, і, нарешті, багато сасів з Трансільванії” [35, р. 196]. Таке свідчення подає „Анонімний опис Молдови” кінця XVI ст., у якому автор також стверджує, що „тут є різні віри і секти, як русини, серби, вірмени, болгари й татари, і навіть досить велике число сасів-католиків, які жили розсіяно в цій країні” [35, р. 193]. На поліетнічний

характер Молдавського воєводства вказує й семигородський німець Г.Креквін, який, відвідавши Молдавію в 1685 р., зазначає, що давніми жителями цієї країни були даки. Тепер там живуть русини, татари, сармати (поляки), ратци (серби), вірмени, болгари, семигородські німці та багато циган. Мандрівник у своїх записках акцентує увагу на тому, що: „І всі ці народи мають різне походження та різні релігії” [43, с. 362].

Такий хід міркувань дозволяє констатувати, що на території краю в період Молдавського воєводства була вже представлена велика кількість народностей, сект та релігій. За словами Д.Кантеміра, греки, албанці, серби і болгари живуть вільно, займаються частково торгівлею, частково служать у війську, сповідують, за бажанням, одну із релігійних напрямів, проте русини та угорці в Молдавії приречені на постійну неволю. Цікавим залишається факт, на який історик звертає особливу увагу щодо вірмен, що окрім вільного перебування у волостях молдавських, на рівні з католиками мають свої церкви, достатньо великі і не менш пишні, ніж православні храми, де вільно виконують свої обряди. У своєму дослідженні історик також вказує на єврейські спільноти, що розглядаються як піддані держави, на яких щорічно накладався грошовий податок, проте більш високий, аніж звичайний; їм дозволялося мати свої дерев'яні синагоги, але не кам'яні [17, с. 147]. На особливий статус оподаткування циганів греків, вірменів, сербів та євреїв вказують й інші джерела [22, с. 53-54, 116-130, 140].

Незважаючи на специфічні процеси становлення церковно-релігійного життя, а також представлену велику кількість релігій і народностей на території краю, все ж таки обрядово-релігійна культура Буковини, як зазначає переважна більшість краєзнавців, відноситься до православної культурно-релігійної традиції, яка в Середні віки поширилася від греків до народів, що мешкали в Карпато-Дунайському регіоні [15, с. 7, 157-169, 337].

Варто також вказати на те, що тільки на початку XV ст., після заснування православної митрополії в Сучаві (1401 р.) та єпископства у Радівцях (1402 р.), в краї з'явилася власна православна церковна організація [33, с. 174-176]. Як слушно зауважує український дослідник О.Добржанський, завдяки молдавським господарям Православна Церква отримала панівне становище в краї. Вона стала провідною і найчисельнішою релігійною інституцією Молдови за кількістю віруючих [12, с. 58].

Такої ж думки дотримується велика кількість дослідників. Для прикладу, семигородський гуманіст із Трансильванії Ніколас Олахус (1493-1568 рр.) стверджує, що молдавани як і православні жителі Валахії, користуються таким самим обрядом і сповідують одну релігію [35, р. 488]. Німецький лицар Йоган Шільтбергер, описуючи свої відвідини Валаського та Молдавського Воєводства в 1396 р., теж повідомляє, що „народ як у Великій Валахії, так і в Малій сповідує християнську віру” [35, р. 30]. Католицький архієпископ Софії Пьетро Деодато Бакшич, який побував у Молдавських волостях в 1641 р., зазначає: „Вся провінція є православна і дотримується грецького обряду, окрім невеликої частини католиків, які присутні в країні” [36, с. 593]. А колишній молдавський воєвода Д.Кантемір у своєму „Описі Молдавії” (1716 р.) засвідчує, що „увесь молдавський народ відкрито сповідує християнство, визнаючи себе членом Східної церкви” [17, с. 171]. Перший австрійський військовий адміністратор Буковини Г.фон Сплєні також акцентував на фанатичній відданості буковинців щодо сповідання православ'я. Він писав: „Вони всі, за винятком невеликої кількості іноземців, переважно семигородських католиків, сповідують греко-православну релігію, і, незважаючи на те, що про різницю цих релігій попи не мають майже ніякого уявлення, вони настільки фанатичні, що до всіх інших християн, особливо до католиків, ставляться не набагато краще, ніж до іудеїв або до язичників” [32, с. 27].

Особливої уваги заслуговує праця „Хронологія Молдови” (1541 р.) Г.Райхерсдорфа, який стверджує, що „знання про Христа і про святих Апостолів, які зберігають їх нащадки з великою побожністю і честю від початків дотепер, такі як навчав св. Павло” [35, р. 196]. Важливими залишаються свідчення й щодо сповідання молдаванами „віри св. Павла”, на які вказують багато інших джерел, а також прихильністю до павликіанської ересі. Таке твердження є абсурдним, оскільки дослідники часто плутають вчення ап. Павла (I ст.) із

вченням єрєсарха Павла із Самосата (III ст.) [44, с. 122]. Насправді, з тексту джерел видно, що тут йдеться саме про св. Павла – апостола Іллірії, який свого часу охрещував греків [44, р. 115].

Незважаючи на домінування в Молдавській період греко-православної віри, окрім православних, тут були представлені, як видно із вищевикладеного матеріалу, й інші релігійні течії, такі як римо-католики, вірмено-григоріани. Зокрема, в 1371 році, за сприяння воєводи Лацку, в тодішній молдавській столиці Сіреті було засновано католицьке єпископство, яке активно проводило місіонерську діяльність по всьому Молдавському воєводстві. Необхідно зазначити, що за часів Олександра Доброго представникам різних релігійних утворень надавалося право вільного сповідання своєї віри. Він надавав матеріальну підтримку католицьким єпископствам в Сіреті та Баї (1405-1413 рр.), прихистив у своєму дворі чеських гуситів. У 1431 р. дозволив диспут щодо питань віри і догматів між гуситським проповідником Яковом і католицьким єпископом із Сірету Ризою. Однак, укладення у Флоренції унії між Західною та Східною церквами справило негативне враження в молдавському суспільстві, оскільки жителі воєводства почали вбачати в римо-католиках загрозу православ'ю [46, с. 151-152].

У 1552 році воєвода Штефан Рареш видав закон, у якому вказувалося та те, що представники інославних конфесій добровільно чи примусово повинні прийняти хрещення православного обряду, або ж покинути місцевість. Такий закон був спрямований проти вірменських купців та „всіх єретиків” Молдавського воєводства [46, с. 152].

Однак, цей закон діяв недовго. У 1561 році на престол зійшов авантюрист Якоб Геракліт Деспод, який створив у Молдавській державі всі умови для поширення та існування новоутворених протестантських течій, оскільки в сусідніх державах протестанти були переслідуваними. Підвищення податків, конфіскацією церковних та монастирських цінностей викликали у жителів воєводства негативне ставлення. За деякий час Якоб Геракліт був убитий повсталими боярами і ввійшов в історію як господар, який побажав „зруйнувати країну” [16, с. 275].

У подальші часи ситуація в державі суттєво змінилася. Жителі Молдавського воєводства залишалися „настільки стабільні в релігії, що ніколи не допускали, щоби до неї могла потрапити якась єресь і не дозволяли, щоби ніхто крім православних були їхніми воєводами” [37, р. 674]. Це видно із того, що в 1599 р. брат Бернардіно Кюріні повідомляв римським послам, що в Молдавії „православні священики хрестять ще заново всіх тих католиків, які одружуються з православними жінками, або які хочуть жити за їхніми обрядами” [38, р. 43].

Пьетро Бакшич – католицький єпископ, відвідавши у 1641 р. Молдову, так описував релігійну ситуацію в країні та ставлення жителів до іновірців: „Воєвода та бояри є всі православні. Їхні священики просочені грецькою отрутою проти римської церкви і примату папи” [36, р. 225].

Роблячи узагальнення щойно сказаного, необхідно зупинитися на кількох важливих моментах. По-перше, хоча суперечки про віру з православними католикам заборонялися, однак їм надавалося повне право сповідувати свою релігію і дотримуватися своїх традицій/культу [39, р. 222]. По-друге, воєвода Д.Кантемір вказує на дволикість латинян, які „приховують свій вовчий норів під овечою шкірою і називають прибічників грецької церкви то братами, то схизматиками, то такими, що не мають глави, бо молдавани не визнають папу главою церкви, а іноді й єретиками” [17, с. 171-172]. По-третє, жителі воєводства завжди приймали мандрівників з гостинністю і турботою, особливо монастирські обителі, незважаючи на те, чи це православний чи іудей, турок чи вірменин, „його не тільки гарно приймуть, – пише Д.Кантемір, – але й повинні будуть годувати та утримувати за можливостями монастиря, навіть якщо він захоче залишитися там впродовж року з усіма своїми супутниками і волами, скільки би їх не було” [17, с. 183].

Про таке привітне ставлення до мандрівників повідомляють самі чужинці. Для прикладу, єзуїт Й.Р.Боскович, який описуючи відвідини Чернівців у 1762 р., вказував на гостинність і турботу під час перебування в місті з послом Д.Портером [42, р. 299-308]. Проте, Е.Г.Шнайдер

фон Вайсмантель – шведський офіцер, в 1714 р., описуючи віру місцевих жителів та їх ставлення до іновірців, писав: „в церковних таїнствах вони дотримуються лише росіян, а нас не вважають за християн, бо їмо м'ясо в дні їхнього поста, не хрестимося перед їхніми іконами і не слідуємо їхнім ересям <...>. Вони не дозволяють, щоб наших мертвих ховали біля їхніх” [40, р. 354-355]. Отож, такі свідчення дають всі підстави стверджувати, що вже в період Молдавського воєводства як державні правителі, так і релігійні напрями та рухи намагалися врегулювати загострені ситуації в краї, а також толерантно реагувати на виклики представників інших віросповідань.

Висновки. Аналізуючи процес проникнення християнства на територію краю, а також становлення церковно-релігійного життя, спостерігаючи за еволюцією тогочасних подій, які надали нам ряд історичних джерел та археологічних матеріалів, автор дійшов до таких висновків:

– по-перше, всі гіпотези, які наводилися автором у тексті щодо проникнення християнства на територію регіону, носять проблемний характер, оскільки аналізуються дослідниками по-різному;

– по-друге, з утворенням Київської держави буковинський край став складовою її частиною. З цього часу історія Буковини тісно переплітається із історією Київської Русі, адже на території краю діяв такий же політичний устрій, закони, розвивалося релігійно-церковне життя, що й по всій державі;

– по-третє, на момент прийняття християнства, за правління князя Володимира, як державної релігії у місцевого населення існувала досить розвинута релігійна система – язичництво;

– по-четверте, в Галицько-Волинський період на території краю церковно-релігійне життя набуло характерних особливостей, а важливою подією цього періоду стало не тільки утвердження християнської віри у регіоні, а й поширення храмового монументального будівництва, як складової частини давньоруської культури, що має яскраві самотні риси;

– по-п'яте, в період Молдавського воєводства на території краю була вже представлена відповідна кількість народностей, сект та релігій, проте, як зазначає переважна більшість краєзнавців, домінуючою релігією стала православна культурно-релігійна традиція, яка в Середні віки поширилася від греків до народів, що мешкали в Карпато-Дунайському регіоні.

Отже, питання щодо проникнення християнських общин і становлення церковно-релігійного життя на територію краю носить досить суперечливий характер, бо думки істориків, етнографів, археологів досить часто різняться між собою. Незважаючи на цілий ряд досліджень із цієї проблематики, як австрійських, так і сучасних істориків, ми можемо тільки констатувати на основі багатьох джерел та історичних фактів про події, які мали місце в досліджуваній період.

Література

1. Арсеній, еп. Псковській. Изслѣдованія и монографіи по исторіи молдавской церкви / Аркадій, еп. Псковській. – СПб: Типографія Ф.Вайсберга и П.Гершунина, Екатерин. кан., №71-6, 1904. – 583 с.
2. Балух В.О. Святий Андрій Первозванний і проблема християнізації східноєвропейських земель / В.О.Балух, Б.М.Боднарюк // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2000. – Т.3. – С. 100-120.
3. Батюшков П. Подолія (историческое описание) / П.Батюшков. Исторические описание. – СПб., 1891. – 401 с.
4. Бобровский Т. К вопросу о типологии и датировки древнерусских пещерных монастырей / Т.Бобровский // РА. – 1993. – №4. – С. 122-130.
5. Боровский Я. Концепция язычества и христианства в зарубежной историографии и данные археологии / Я.Боровский, А.Моця // Славяне и Русь (в зарубежной историографии): Сб. науч. тр. – К., 1990. – 152 с.
6. Ботушанський В.М. Національний і релігійний склад населення Чернівців за урядовими переписами другої половини XIX – початок XX століття [Текст] / Ботушанський В.М., Ботушанська Г.В., Скорейко Г.М. – Чернівці: Вісник центру буковинознавства: серія історична, вип. 1, 1993. – 246 с.
7. Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.) [Кол. моногр.] / В.М.Ботушанський, С.М.Гакман, Ю.І.Макар та ін. За заг. ред. В.М.Ботушанського. – Чернівці: Рута, 2005. – 744 с.

8. Винокур І.С. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя [Текст]: історична література / І.С. Винокур, П.А. Горішний. АН України. Ін-т археології. – Кам'янець-Подільський: [б. и.], 1994. – 362 с.
9. Возний І. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в Х-ХІV ст. / І.Возний. – Частина 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток [Монографія]. – Чернівці: Золоті литаври, 2009. – 568 с.
10. Голубинский Е.Е. История Русской Церкви / Е.Е.Голубинский: В 4-х т. – М., 1998. – Т.1. – 968 с.
11. Грушковський І.М. Віхи історії рідної землі. Публіцистичні статті / І.М.Грушковський. – Вижниця: Черемош, 2006. – 100 с.
12. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О.Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.
13. Добржанський О. Хотинщина: історичний нарис / О.Добржанський, Ю.Макар, О.Масан. – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – 464 с.
14. Жуковський А. Історія Буковини / А.Жуковський. – Чернівці: Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву, 1991. – Ч.1. – 119 с.
15. Иванов С. Византийское миссионерство: Можно ли сделать из „варвара” христианина? / С.Иванов. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 376 с.
16. История Румынии / И.Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др. – М.: Издательство „Весь мир”, 2006. – 680 с.
17. Кантемир Д. Описание Молдавии / Д.Кантемир. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1973. – ХХVІІІ, 218 с.
18. Крянев Ю. Двоеверие в Руси / Ю.Крянев, Т.Павлова // Как была крещена Русь. – М., 1990. – С. 304-314.
19. Купчанко Г. Буковина и еи русски жители / Г.Купчанко. – Вѣдень, 1895. – 52 с.
20. Мисько Ю. Язичницькі та християнські старожитності Верхнього Попруття і Середнього Подністров'я VIII – першої половини ХІІІ ст. / Ю.Мисько // Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.04 / Інститут археології АН НАНУ. – К., 2003. – 20 с.
21. Мисько Ю. Язичницькі храми західних і східних слов'ян: спроба порівняльного аналізу (на археологічному матеріалі) / Ю.Мисько // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Зб. наук. пр. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – Т. 1. – С. 182-214.
22. Молдавия в эпоху феодализма: Переписи населения Молдавии в 1772-1773 и 1774 гг. – Кишинев: Штиинца, 1975. – Т.VІІ. – Ч.1. – 606 с.
23. Моця О. Київська Русь: від язичництва до християнства / О.Моця, В.Ричка. – К.: Глобус, 1996. – 224 с.
24. Нариси з історії Північної Буковини / Редкол.: Ф.П.Шевченко (відп. ред.) та ін. АН УРСР. Ін-т соціальних і економічних проблем зарубіжних країн; Ін-т історії. – К.: Наук. думка, 1980. – 338 с.
25. Пивоваров С. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра / С.Пивоваров. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – 152 с.
26. Рідуш Б. Печери в урочищі Монастир біля Василева / Б.Рідуш // Матеріали ІІ історико-краєзнавчої конференції „Буковина – мій рідний край”. – Чернівці, 1997. – С. 29-31.
27. Русанова И. Культовые сооружение и жертвоприношения славян – язычников / И.Русанова // История Русской культуры. – М., 1997. – С. 54-55.
28. Рыбаков Б. Христиане или язычники? / Б.Рыбаков // Наука и религия. – 1966. – №2. – С. 49.
29. Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси / Б.Рыбаков. – М.: Издательство Наука, 1987. – 368 с.
30. Скорейко Г.М. Населення Буковини за австрійським урядовими переписами другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: історико-демографічний нарис: [Монографія] / Г.М.Скорейко. – Чернівці: Прут, 2002. – 218 с.
31. Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. – М.: Наука, 1976. – 150 р.
32. Сплени Г. фон. Опис Буковини / пер. з нім., передмова і коментар О.Д.Огуя, М.М.Сайка. – Чернівці: Рута, 1995. – 110 с.
33. Чучко М. Православна церква та духовенство на Буковині в другій половині ХІV – третій чверті ХVІІІ ст. / М.Чучко // Буковинський журнал. – 2002. – Ч. 3-4. – С.174-176.
34. Чучко М.К. „И взят Бога на помощь”: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу): [монографія] / М.К.Чучко. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2008. – 368 с.
35. Calatori străini despre Țările Române. – București: Editura stiințifuca, 1968. – Vol. I. – 586 p.
36. Calatori străini despre Țările Române. – București: Editura stiințifuca, 1973. – Vol. V. – 700 p.
37. Calatori străini despre Țările Române. – București: Editura stiințifuca, 1971. – Vol. I., – 766 p.
38. Calatori străini despre Țările Române. – București: Editura stiințifuca, 1972. – Vol. V. – 633 p.
39. Calatori străini despre Țările Române. – București: Editura stiințifuca și enciclopedică, 1980. – Vol. V. – 620 p.
40. Calatori străini despre Țările Române. – București: Editura stiințifuca și enciclopedică, 1983. – Vol. VIII. – 689 p.
41. Isotoria românilor / Red. acad. Ș. Ștefanescu și T.Mureșanu. – Bucuresti: Editura enciclopedică, 2001. – Vol. IV. – 874 p.
42. Journal d'un voyage de Constantinople en Pologne, fait a la suite de son Excellence Mr. Jaq. Porter, Ambassadeur d'Angleterre, par le R.P.Joseph Boscowich, de la Comp. de Jesus, en M.DCC.LXII [1762]. – Lousanne : Chez Franc. Grassem et Comp., M.DCC.LXXII [1772]. – VIII, 323 p.
43. Krekwitz G. Das ist Richtige Beschreibung Dess ganzen Konigreichs Hungarn. – Franckfurt und Nurnberg : Druckts Johann Philipp Andrea, 1686. – 1074 s.

44. Păcurariu M. Istoria Bisericii Ortodoxe Române / M.Păcurariu. – București : Editura Institutului biblic si de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991. – Vol. 1. – 677 p.
45. Ureche G., Costin M., Neculce I. Letopisetul Țării Moldovii...: Cronici / Ingr. Textelor, glosar și indici de Tatiana Celac. – Chișineu : Huperion, 1990. – 638 p.
46. Zach. K. Orthodoxe Kirche und rumanisches Volksbewusstsein im 15. bis 18. Jahrhundert. – Wiesbaden : In commission bei Otto Harrassowitz, 1977. – 223 s.

Ihor Lutsan

History of church and religious life Formation in Bukovyna (from origins to XVIII cen.)

The first part of a study performed by uses historical and archaeological evidences to provide a thorough analysis of the penetration of Christianity and to highlight the stages of formation and peculiarities of the religious life in the region over different periods (Kievan Rus, Galicia-Volyn principality, Moldavia province).

Keywords: Christianity, community, divine service, state formation, religion formation, spiritual culture, nationalities, religion, sect.

Игорь Луцан

История становления церковно-религиозной жизни на Буковине (со времен проникновения христианства до середины XVIII века)

В исследовании на основании исторических свидетельств и археологических материалов осуществлен глубокий анализ процесса проникновения христианства, а также освещаются этапы становления и специфика функционирования религиозно-церковной жизни на территории края в различные периоды (Киевская Русь, Галицко-Волынское княжество, Молдавское воеводство).

Ключевые слова: христианство, община, богослужение, государственное строительство, религиозное строительство, духовная культура, народности, религия, секта, толерантность.